

56. Пелипейко, І. Зазначена праця. – С. 136.

57. Стефанівський, Ю. Зазначена праця. – С. 2.

Резюме

В статті проаналізовано главные направления деятельности М.Куриленка на должности губернского комиссара, освещено жизненный, образовательный и общественно-политический путь в период Украинского государствообразования 1917–1920 гг.

Ключевые слова: Михаил Куриленко, губернский комиссар, образовательный и общественный деятель, Подолье, Директория, Украинская революция.

Одержано 5 квітня 2012 року

УДК 741:929-054.72 П.ХОЛОДНИЙ(477.43)

А.М.Трембіцький, А.А.Трембіцький

Митець Петро Холодний і його картина “Ой у полі жито...”

У статті на підставі нововіднайдених праць В.Січинського, С.Левченко, С.Гординського та ін., розкрито творчу діяльність відомого українського державного і громадського діяча, педагога і маляра Петра Івановича Холодного та історію творення і знищення його знаної картини “Ой у полі жито...”.

Ключові слова: картина “Ой у полі жито”, маляр, Петро Холодний, О.Шаповал, В.Січинський, С.Левченко, С.Гординський, Полонне, Кам’янець-Подільський, Тарнів, Львів.

Життєвим шляхам і творчій спадщині одного “з найвизначніших творців сучасного українського мистецтва” і одного “з найбільших організаторів українського мистецького і культурного життя”¹, активного діяча українського національно-визвольного руху 1917–1921 рр., Петра Холодного старшого (1876–1930), присвятили свої праці знані українські дослідники: М.Голубець², В.Каміненко (псевдо В.Січинського – авт.)³, С.Сірополко⁴, С.Наріжний⁵, Г.Куриленко⁶, В.Даниленко, О.Завальнюк, Г.Куриленко, Ю.Телячий⁷ та багато інших. Найбільш узагальнюючими розвідками про українського педагога, художника, ученого, державного і громадського діяча стали матеріали Всеукраїнського круглого столу “Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.). Життя в ім’я України”⁸.

Історію творення Петром Івановичем Холодним картини “Ой у полі жито...” розкрили знаний мистецтвознавець подільянин Володимир Січинський у праці “Петро Холодний старший. З нагоди 25-річчя з дня смерті” (Нью-Йорк, 1956)⁹ та голова 75-го відділу Союзу Українок ім. Олени Степанівни в Денвері (США) Стефанія Левченко – “Історія однієї картини (“Ой у полі жито” – картина мистця Петра Холодного, старшого)” (Нью-Йорк, 1975)¹⁰. А історію її варварського знищення висвітлили відомий мистецтвознавець Святослав Гординський у праці “Жертва советського варварства (Про образ Петра Холодного “О у полі жита”)” (Нью-Йорк, 1975)¹¹, публіцист Михайло Батіг – “Білі сторінки в історії Національного музею у Львові” (Львів, 2000)¹², знаний історик Руслана Маньковська – “Знищення музейних збірок в УРСР у післявоєнний період (друга половина 1940-х – 1950-х рр.)” (Київ, 2011)¹³ та інші.

За твердженням В.Січинського, Петро Холодний старший, “належав до нового типу митців, що підпорядковували мистецтво загальним цілям українського громадського життя і свою творчу діяльність скеровували на те, щоб забезпечити для українського мистецтва власне й гідне місце”. Митець “був одним з перших організаторів українських митців у Києві і Полтаві”, завдяки чому була відкрита виставка українського мистецтва в Києві (1910)¹⁴, де, до речі, без відома митця “були показані його роботи”, зокрема картина “Дівчина” (1907), що й стало початком його мистецької “кар’єри”. Пізніше він написав такі відомі картини: “Дівчина і пава” (1915), “Вітер”, “Дзвоники”, “Івасик і відьма”, “Катерина”, “Хмурий день”, “Чернець” та інші¹⁵. Вже починаючи з 1916 р. він використовував стару іконописну техніку в релігійних та світських композиціях, які “свідомо наділяв окремими стилістичними рисами візантійської традиції, трансформуючи її в дусі сучасного йому модерного мистецтва”¹⁶.

Характеризуючи творчість Петра Холодного, В.Січинський писав, що це митець з “глибоким філософічним положенням та науково-дослідницьким підходом до різних мистецьких проблем, як малярські техніки, форми, барви, просторові проблеми лінії та інше”. Він працюючи майже виключно в “українській тематиці (фігурові композиції, краєвиди, ілюстрації), створював оригінальні концепції, з глибоким розумінням української минувшини та стилістичних ознак українського старого і нового життя”. У свій мистецькій формі він “оригінально і по-новому розв’язував стилістичну проблему в характері українського старовинного і народного мистецтва”, що досить помітно “навіть у барвах, кольористиці та рисунку”, проте “не був односторонній і не став “візантиністом”, використовуючи також інші стилістичні особливості інших часів розвитку українського мистецтва”. Його вільна і своєрідна творчість виходила з “його глибоких студій українського мистецтва та цілої минувшини українського культури”¹⁷.

Петро Іванович Холодний як “визначний громадський діяч з широким світоглядом”, був “організатором загальноукраїнського, громадського і культурного життя, особливо під час революції 1917 р.”, брав “діяльну участь у

освітніх товариствах та українських державних установах”, був міністром освіти Української Народної Республіки¹⁸. Водночас, писав картини і робив замальовки до майбутніх полотен, брав участь у перших українських мистецьких виставках організовуваних урядом УНР, в т.ч. і під час свого перебування в Кам’янці-Подільському. Саме тут, у місті над Смотричем і розпочалась історія творення одного із шедеврів мистецьких здобутків Петра Холодного старшого на “тему відомої козацько-побутової пісні”. Про це свідчать “дуже цікаві і цінні спогади полковника Олександра Шаповала про згадану картину”, адже він сам позував “до вбитого козака і дівчини”¹⁹.

Зокрема, О.Шаповал у своїх спогадах 12 серпня 1956 р. писав, що листуючись із С.Левченко, “мимоволі розхвилювався від згадки” про знаного маляра Петра Холодного і “блискавично воскресли в моїй пам’яті” події кінця літа 1919 р., про які “ніхто не знає і мабуть самий покійний тепер митець-маляр не занотував цього у своїх записниках”. Далі він пише: “То я позував Петрові Холодному старшому, коли він робив шкіци (замальовки, ескізи – авт.) картини “Ой у полі жито...”. І що особливо характеристичне, це те, що П.Холодний з мене малював того козака “під білою березою вбитого” ... і ту дівчину, що стоїть посередині і суворо дивиться на забитого козака, кажучи до його трупа: “Було тобі, вражий сину, нас трьох не кохати” ... То були вельми драматичні часи на Україні, коли обидва уряди і УНР і ЗОУНР опинилися” у так званому “трикутнику смерті” в Кам’янці-Подільському²⁰.

Після відставки у квітні 1919 р. консервативного уряду УНР прем’єра С.Остапенка, де “я (О.Шаповал – міністр військових справ – авт.) і Холодний (міністр освіти – авт.) мали міністерські портфелі”, П.Холодний присвячував свій час малярству, а його асистентом був тоді ще починаючий маляр А.Середа. Тоді ж у митця “народилася думка творити образ на тему пісні “Ой у полі жито...” і він заангажував мене позувати для типів цього образу. Я може з десять разів лежав перед ним, як забитий козак... “під білою березою”. При цьому маляр головну увагу звертав, як згадує О.Шаповал, на “частину мого лиця: мої очі, зрослі чорні брови і характерне перенісся, та частину лобу поверх брів, які він надав отій дівчині, що гримнула до забитого козака: “Було тобі, вражий сину, нас трьом не кохати”. Петро Холодний зробивши “шкіц з тій частини мого лиця для тієї дівчини” із великим задоволенням казав: “Ну це буде прекрасний тип, цілком відповідаючий змістові й духові пісні”. Водночас, О.Шаповал характеризуючи у своїх споминах митця, писав, що про “самого Петра Холодного маю найкращі згадки, це була незвичайно добряча й шляхетна людина, яку тепер рідко зустрінути”. Характеризуючи автора мемуарів з часів Визвольної боротьби українського народу, зазначимо, що він розкрив у них свої “особисті погляди і переконання, що віддзеркалюють, його наставлення до тодішньої і сьогоднішньої політичної ситуації на Україні”. “Незвичайно чесного і шляхетного характеру людина, щирий і безкомпромісовий патріот”²¹ Олександр Андрійович Шаповал (*1888, Луганщина – †1972, м.Річмонд, США) – член Української партії соціалістів-самостійників, командир Запорізького

ім. Гетьмана Богдана Хмельницького піхотного полку Запорізького корпусу, командувач Правобережного фронту армії УНР, міністр військових справ Директорії УНР, начальник закордонного відділу головного управління Генштабу армії УНР, генерал-хорунжий²², “фанатично любив Україну і всією душею болів її поневоленням”. Помер 13 травня 1972 р. на своєму хуторі в стейті Мейн (США)²³.

Після невдач Визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., П.Холодний разом із урядом УНР 15 листопада 1920 р. емігрував у Тарнів (Польща), де продовжив свою громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність. Тарнівський період став початковим періодом його еміграції і найбільш складним періодом у біографії Петра Холодного. Проте він не здавався і впродовж 1921 р. демонструючи свої “вміння та здібності” виконував обов’язки міністра освіти УНР в екзилі. За весь період перебування на чужині він виявив талант “засновника українських мистецьких організацій” у Львові, проявився характер “талановитого науковця, непересічного митця, захисника національної культури, громадянина, відданого ідеї державності України”²⁴.

В.Січинський і П.Холодний розпочали свою співпрацю ще в Кам’янці-Подільському, де обидва працювали в системі освіти, і вже перебуваючи на еміграції, не припинили своїх відносин. Так, В.Січинський 9 березня 1921 р. запросив П.Холодного взяти “участь своїми малюнками” в організованій “на Великдень” Національним музеєм у Львові нової мистецької виставки. Директор музею І.Свенціцький також надіслав листа Петру Івановичу, де подав інформацію про організацію мистецької виставки та висловив прохання взяти в ній участь²⁵. Виставка мала значний успіх і В.Січинський у статті “Весняна виставка малярства” (1921) охарактеризував подані на виставці твори П.Холодного, М.Анастасієвського, Л.Геца, Олени і Ольги Кульчицьких, І.Северина та архітектурний проект Національного музею Р.Гриця²⁶.

Оцінюючи мистецьку діяльність П.Холодного в Тарнівський період, то необхідно відзначити, що вона була навіть більш активною, ніж у 1917–1920 рр. Тут, у 1921 р., він організував художню майстерню²⁷ і створив, впродовж цього ж року, цінні зразки образотворчого мистецтва. Серед яких дуже цінна серія портретів провідних осіб української Визвольної боротьби – А.М.Вовка, генерала-хорунжого армії УНР²⁸, А.О.Гуляй-Гуленка, командира повстанців південної України²⁹, “Портрет сина Петруся”, “А.Г.Макаренка, члена Директорії УНР”, “Marcus Bezrutchco gloriosae VI Divisionis exercitus ukrainiensis praefectus”, ескіз портрета письменника В.Самійленка, копії “Портрета з ікони” та ікони “Св. Василь”³⁰, низка жіночих портретів, у т.ч. Зінаїди Фещенко-Чопівської³¹. В.Січинський, оцінюючи ці портрети, а також низку портретів старшин української армії та інших сучасників митця – М.Безручка, В.Сінклера, М.Юнакова, отамана Ю.Тютюнника³², Д.Вітовського, А.Ніковського, М.Омельяновича-Павленка, М.Палієнка, В.Сальського, о. Й.Сліпого, Ю.Романчука, Ю.Шепаровича³³, голови уряду УНР в екзилі М.Лівицького, і зарваницьких портретів – “Дідусь, дяк В.Серафим” (інша назва “Портрет Василя Серадки, дяка з с.Зарва-

ниця біля Підгаєць”)³⁴, “Монах, брат Іоїль”, “Монах, о. Нікон”, “Позолотник”³⁵, писав, що П.Холодний, “йдучи шляхом синтези і типізації ... вмів тонко дискретно передавати психологічні особливості портретованих”³⁶.

Пізніше В.Січинський писав, що створені П.Холодним в Тарнівський період етюди “Берези”, “Вода”, “Жито”, “Ліс”, “Над водою”, “Над рікою”, “Поле”, “Сіножать”, “Тюльпани”³⁷, “Під вечір”³⁸, його полотна “Пейзаж”, “Поле з козою”³⁹, “Капличка”⁴⁰, “Верби над рікою”, “Етюд”⁴¹, а також і пізніші його “краєвиди, мертва натура та інші менші композиції” та етюди “Зима”, “Зимовий етюд”, “Коні”⁴², розкривають “особливу принаду української затишності, тонкого і глибокого відчуття природи, з особливостями української фльори і фавни”. Його полотна свідчать про те, що Петро Іванович як вчений-природознавець, як поет і митець “пристрасно любить, розуміє і шанує” українську природу, що відчувається у “всіх краєвидах і “мертвій” (чи власне живій!) природі, від маєстатичних Карпатських гір до дрібних цвітів і найдрібніших билинок і метеликів”⁴³.

У 1921 р. на сторінках громадсько-політичного, економічного та літературного часопису “Визволення” (Львів), обкладинку першого номера якого виконав Петро Іванович⁴⁴, було опубліковано статтю М.Голубця “Петро Холодний”⁴⁵, де автор висвітлюючи життя і діяльність митця, використав надані йому П.Холодним факти з своєї біографії, а також відомості з мистецького життя на Східній Україні, в т.ч. й про організацію виставок українських художників на початку ХХ ст.⁴⁶.

Зважаючи на важкі умовини скитального життя і праці, П.Холодний наприкінці літа 1921 р. подав з політичних мотивів заяву щодо свого звільнення з посади міністра освіти екзильного уряду УНР⁴⁷ й цілковито віддався малярству⁴⁸. Під час свого перебування в Тарнові він розпочинає творити свій шедевр “Ой, у полі жито, копитами збито”. Картина по праву належить до “скарбниці національного мистецтва”. При цьому використовує замальовки рисунків, виконаних митцем у Кам’янці-Подільському, влітку 1919 р., де як “модель для постаті козака позував полк. Олександр Шаповал”. С.Гординський, зокрема вказує, що цю великоформатну, “більш як один кв. метр” картину, П.Холодний завершив уже у Львові⁴⁹.

Про це полотно В.Січинський писав, що “особливої популярності здобула” прекрасна композиція митця “виконана старовинною темперовою технікою, на тему української народної пісні-думи: “Ой, у полі жито, копитами збито, під білою березою козаченька вбито”⁵⁰. С.Левченко в праці “Історія однієї картини” (Нью-Йорк, 1975), описуючи “цінну і цікаву” картину Петра Холодного “Ой у полі жито...”, вказує, що на ній “зображений вбитий козак, лежить на землі, а біля нього три дівчини, кожна з них своєю поставою і виразом обличчя виявляють різні почування з причини його смерті. Направо від козака біла береза і лісок”⁵¹. “Біла береза і жито. – Стверджує С.Гординський, а посередині картини “внизу в потолоченому житі лежить забитий козак, поданий у сміливому ракурсі, з головою на першому пляні і тілом, простягнутим

у глибину картини. Побіч дві дівчини, що його любили. Вони різно реагують на смерть козака – розпач, докір і взаємне ревнування”. Картина митця, намальована “темперовою технікою на дерев’яній дошці”⁵², розміром 91x101 см⁵³, “повна психологічного звучання і того народного, узагальненого відношення до подій в аспекті вічного, де особистий біль стає універсальним, без часовим”. Мистець незвичайно майстерно передав ракурс козака, “потолочене жито, де кожне стебло і кожен колос були передані індивідуально, не тільки як малярниче тло, але й як співучасник трагедії”⁵⁴.

Мистецтвознавець В.Січинський характеризує малярську техніку мистця зазначає, що його великою заслугою є те, що “він, як вчений хемік, досліджував і відтворював українські малярські техніки та способи виготовлення фарб, особливо у фресці і темпері”, а їх використання надавало його працям “особливої своєрідності і м’якості барв”⁵⁵.

При цьому дуже важливо зазначити, що українська народна пісня “Ой у полі жито...” була записана Лесею Українкою саме в містечку Полонне, Звягельського повіту (нині районний центр Хмельницької області)⁵⁶:

Ой у полі жито
Копитами збито,
Під білою березою
Козаченька вбито.
Ой убито, вбито,
Затягнуто в жито.
Червоною китайкою
Личенько накрито.
Ой як вийшла мила,
Голубонька сива,
Як підняла китаєчку,
Та й заголосила.
Ой вийшла другая,
Та й вже не така,
Як підняла китаєчку,
Та й поцілувала.
Ой як вийшла третя
З-під білої хати:
“Було ж тобі, вражий сину,
Нас трьох не кохати!
Нас трьох не кохати,
Нас трьох не любити,
Тепер будеш, козаченьку,
В сирій землі гнити”.

Залишивши посаду міністра освіти екзильного уряду УНР, П.Холодний в другій половині 1921 р. опинився перед черговим нелегким вибором свого життєвого і творчого шляху, необхідно “було влаштовувати майбутнє сина

Петра, який перебував разом з ним”. Адже чужина не була надто привітною, часто не вистачало грошей на харчування, не говорячи вже про фарби для малювання. Все це спонукало митця продавати власні картини, а також значним поштовхом до зміни місця проживання⁵⁷. Він разом із сином переїжджає до містечка Миколаїв на Львівщині, а в 1922 р. – до самого Львова, де бере “живу участь в українському культурному і мистецькому житті” й стає співтворцем і головою Гуртка діячів українського мистецтва, який об’єднував художників, літераторів та архітекторів і проіснував до 1927 р. За ініціативою митця в 1922 р. ГДУМ організовує свою Першу мистецьку виставку, на якій вперше експонувалася картина “Ой у полі жито...”. В 1923, 1924, 1926 рр. П.Холодний бере участь у мистецьких виставках, як влаштованих ГДУМ, так і інших, неодноразово виставляючи цю картину⁵⁸. Не полишав митець і своїх зв’язків з Тарнівським “Товариством художньої штуки” і, 24 листопада 1922 р., взяв участь в організованій членами цього товариства виставці малюнків у готелі “Бристоль”⁵⁹.

Загалом, Львівський період був найбагатшим у творчості митця, але водночас, це час “надзвичайної матеріальної скрути, котрої майже постійно” зазнавав. Він навіть шукав покупця на свій шедевр “Ой у полі жито...”. Про це згадує його близький друг та соратник П.Ковжун, який в своєму листі до митця від 26 червня 1922 р., писав: “... Панчишин хоче купити “Ой, у полі жито...” і давав вчора 500.000. Тамара не продала. Він буде сьогодні і я з ним буду балакати. У всякім разі – уже є реальний покупець”⁶⁰. І, як свідчать подальші події, Петро Іванович все таки продав картину “Ой у полі жито...”. На світовій мистецькій виставці у Чикаго (1933), вона була виставлена вже як власність сотника Мирона і його дружини Люби Луцьких з Янчина⁶¹.

У Львові Петро Холодний “почав малювати ікони”, серед яких ікони для Братської (Успенської) церкви “Евстафій”⁶², “Серце Ісусове”, “Св. Володимир і Йосафат” і “Господній Гріб”⁶³, яка стала немовами “останнім мистецьким обрахунком совісти” маляра перед смертю⁶⁴. Він реставрував у Зарваниці, на прохання митрополита Андрея Шептицького, головну святиню монастиря – чудотворну Унівську ікону Пресвятої Богородиці та написав дві її копії⁶⁵. Також написав у церкві, де батько Стефанії Левченко – “душпастир дбав про красу Божих храмів”, “запрестольний образ Матері Божої”⁶⁶.

Завжди на цікаві теми творив П.Холодний і свої історичні композиції, пов’язуючи їх “з українським фольклором або народним побутом”. До видатних історичних композицій митця належать полотна “Казка”, “Княжий городок”, “Князь Ігор”, “Процесія”, які відзначаються “вишуканою і лапідарною композицією, стилістичними вальорами, без зайвої бутафорії та лагідними тонами”, дуже стилістично витриманими⁶⁷.

П.Холодний також творив монументальне мистецтво, виконуючи розписи стін храмів, застосовуючи при цьому свої знання старовинних живописних технік. Зокрема, в поліхромному розписі церков у Львові, а саме фасаду церкви св. Миколая, при відновленні розписів на фасаді церкви св. Онуфрія

монастиря Василіан. А його розпис стін та іконостасу церкви Святого Духа при греко-католицькій Духовній семінарії та Богословській академії, – за оцінкою знаного мистецтвознавця В.Січинського, – належить до “найвизначніших творів П.Холодного в монументальному малярстві”. На жаль, ці розписи були знищені в 1941 р., “коли німецька бомба зовсім зруйнувала” церкву Святого Духа. Інші релігійні стінописи П.Холодного замальовано. Розписуючи церковні стіни митець творив “оригінальні орнаментальні мотиви на ґрунті суворої і лаконічної” українсько-візантійської форми, вміло перетворюючи її в український народний стиль, “не без впливу пуризму – очищуючи декоративну форму від зайвих додатків і перевантажених прикрас”⁶⁸.

Він проектував вітражі в інтер’єрах українських церков, в яких “переважає зіставлення елементів чистого барвного скла, що надає вітражам легкості й прозорості”. І вже в 1924–1930 рр. працюючи “над оздобленням однієї із найкращих пам’яток ренесансної архітектури Львова” – церкви Успіння Богородиці, “вперше в історії українського православного будівництва використав вітражні композиції”⁶⁹. В.Січинський оцінюючи вітражі Братської (Успенської) церкви, які були в той час “великою новиною в сучасному українському малярстві”, стверджує, що вони належать до “найвизначніших творів” митця. Мистецький критик краківського “*Kurier Codzene*” писав, що ці вітражі “ціхують (*створюють – авт.*) вповні своєрідний стиль з певним нахилом в бік традицій візантійського мистецтва...” і, що особливо вражає, це “подивугідне зіставлення тонів ясних, лагідних”, де митець добуває “повний ефект світляної гармонії барв ... без малювання на шклі”. На жаль, більшість із них були знищені. Тому й набувають “більшої вартості” шкіци П.Холодного до цих вітражів, що були експоновані на виставці старих майстрів українського малярства (Нью-Йорк, 1955), організованій Об’єднанням Українських Мистців Америки (ОМУА)⁷⁰, членами якого були знані подоляни Володимир Січинський і Оксана Вікул, а також С.Гординський, Петро Холодний молодший та багато інших.

Також у графіці П. Холодний “перетворюючи старі зразки, давав нове, оригінальне мистецтво українського стилю”. Він, будучи прихильником “обмеженої перспективи і власного трактування тримірності – дав інтересне розв’язання цієї проблеми в графічному рисунку”, де “м’якість графічної лінії, в парі з лагідністю рисунку”, надають його працям “особливої принададності”⁷¹. Про це, до речі, свідчать його графічні твори експоновані на виставці української книжкової продукції видавництва “Західна Україна” (Львів, 1929).

Помер Петро Холодний старший 7 червня 1930 р. у Варшаві. В 1931 р. у Національному музеї у Львові відбулася посмертна виставка робіт митця. В цьому музеї на початку 1930-х р., як одному з найбільших репрезентантів українського мистецтва налічувалося понад 80 тисяч музейних предметів, у різні періоди працювали відомі діячі української науки і культури – М.Бойчук, М.Драган, Я.Музика, С.Парашук, Я.Пастернак, Є.-Ю.Пеленський, В.Пещан-

ський, В.Свенціцька, І.Свенціцький, В.Січинський, М.Сосенко, П.Холодний, М.Чубатий, В.Щербаківський, які зробили “значний внесок у розвиток музейної справи, вивчення творів українського мистецтва, розробку критеріїв його поцінування, методики реставрації іконопису”⁷². На посмертній виставці було показано більше 350 творчих надбань митця. На жаль, каталог праць експонованих на цій посмертній виставці, й досі є найбільш повним покажчик творів П.Холодного. Огляд яких подав у каталозі до виставки М.Драган⁷³. Пізніше заступник директора музею з наукової роботи, якого большевицька влада, як “активного діяча української буржуазно-націоналістичної організації “АНУМ”⁷⁴, на IX пленумі Спілки советських художників України (1951) звинуватила в тому, що він “чимало потрудився, щоб відірвати західноукраїнське мистецтво від українського радянського мистецтва і віддати його під цілковитий вплив реакційного формалістичного мистецтва буржуазного Заходу”. Важко переживши ці звинувачення, М.Драган помер 5 березня 1952 р.⁷⁵.

У 1933 р. картина маляра “Ой у полі жито...”, як власність сотника Мирона і його дружини Люби Луцьких з Янчина, виставлялася в українському павільйоні на Світовій виставці в Чикаго⁷⁶, що й дало поштовх С.Левченко висловити думку про те, що після цієї виставки “картина правдоподібно перейшла на власність одного з музеїв в Чикаго”. Старання О.Шаповала та С.Левченко відшукати цю картину, “не увінчалися успіхом” і Люба Луцька, яка тривалий час була “сусідкою і приятелькою” С.Левченко, також не могла пригадати де знаходиться ця картина⁷⁷. В.Січинський, не маючи достовірних відомостей про місцезнаходження картини, писав, що з вибухом Другої світової війни, невідомо де поділася картина “Ой у полі жито...”, “так само, як і більшість інших творів мистця”⁷⁸.

Про пошуки картини, відомий український мистецтвознавець С.Гординський в своїй праці “Жертва советського варварства (Про образ Петра Холодного “Ой у полі жито...”)” (Нью Йорк, 1975) пише, що її “зайво шукати в Америці”, адже вона “з виставки повернулася до Львова” і “я там бачив її 1938 р.” у Мирона і Люби Луцьких у Янчині⁷⁹. Про залюбленого в українське мистецтво колишнього начальника оперативного відділу 2-ої бригади УГА, шефа штабу “Групи Схід”, а пізніше бригади УСС, внутрішнього команданта табору полонених вояків УГА в Тухолі, на Помор’ї (Польща), сотника Мирона Луцького (*29.09.1891, Янчин – †1962, Торонто), відомо те, що він повернувшись з полону до маєтку батька в Янчині біля Перемишлян⁸⁰, в 1924–1927 рр. був головою об’єднанням українських хліборобів Галичини – “Сільський господар”, діяльність якого окупаційна польська влада неодноразово забороняла, а після відновлення роботи чинила перешкоди його розвитку. В 1936–1939 – Головою Ради цього товариства, яка визначала головні напрями праці і контролювала роботу дирекції⁸¹, а в 1939 – емігрував в Європу, а після завершення Другої світової війни разом із родиною опинився в Торонті, де й помер⁸².

В жовтні-листопаді 1939 р. після “приєднання” Західної України до складу УРСР, а на думку С.Гординського, “советської окупації” Львова⁸³, “наповне-

ного тривожним очікуванням та звістками”, відомі українські колекціонери, серед яких М.Луцький, В.Перебийніс, М.Терлецький та інші, “почали передавати на депозитне збереження твори мистецтва з приватних та корпоративних збірок” до Національного музею у Львові в “надії, що тут з ними нічого погано не може трапитися”. Такі сподівання мав Мирон Луцький передаючи до музею “скриню образів українських митців”, серед яких найвартісніша картина П.Холодного “Ой у полі жито...”⁸⁴. Так ця картина Петра Холодного, опинилася в Українському Національному музеї у Львові, де й пережила Другу світову війну. Далі С.Гординський згадує, що бачив цю картину в музеї “востаннє у травні 1944 р.”⁸⁵.

Далі С.Гординський із боєм пише, що, на жаль, на сьогодні картини П.Холодного “Ой у полі жито...” вже не існує. Вона, разом з його полотном “Похід Ігоря на половців”, численними портретами відомих українців, пейзажами, жанровими композиціями і графікою, а також творами інших українських митців Архипенка, Бойчука, Грищенка, Дядинюка та Нарбута, як зразки “націоналістичної” творчості, в 1952 р. наставленим большевицькою партією комісаром Львівського музею українського мистецтва Василем Любчиком була знищена (*спалена – авт.*)⁸⁶. Зусиллями музейних працівників вдалося зберегти лише роботу “ворога народу” П.Холодного – цінну пам’ятку новітнього релігійного малярства, іконостас каплиці греко-католицької духовної семінарії у Львові⁸⁷.

В 1951 р. газета “Правда” опублікувала статтю М.Одинця “Що пропагують львівські музеї?”, де автор нападає на музейні установи стародавнього Львова. Так, історичний музей “зайво возвеличує князів, вельмож, султанів, козацьких полковників і єпископів” і разом з тим, “не достатньо висвітлюється класова боротьба” та “прагнення українського народу возз’єднатися з російським”. Державний музей українського мистецтва, “не підносить досягнення радянського періоду”, а в Львівській картинній галереї “відображені польські буржуазні історичні концепції”, чим “принижується історична роль Росії”⁸⁸. Розпочалося звільнення музейних працівників, чистка музейних збірок від “експонатів, що не мають музейного значення”, вишукувалися “політично шкідливі твори” мистців-емігрантів, репресованих і депортованих. У створений в музеї спецфонд передали “націоналістичні” твори – “портрети січових стрільців, діячів уніатської церкви, роботи засуджених мистців-“буржуазних націоналістів”⁸⁹. В травні 1952 р. спецфонд нараховував уже 2115 музейних предметів⁹⁰.

Директор музею І.Свенціцький “виявляв явну протидію вилученню націоналістичної літератури”⁹¹, чинив спротив передачі цих експонатів і всіма силами протистояв цинічним діям влади. На початку серпня 1952 р., влада скориставшись його відпусткою, за наказом секретаря Львівського обкому партії К.Литвина, “націоналістичні” твори, а вірніше культурні цінності українського народу, серед яких – полотна видатних українських художників М.Бойчука, С.Гординського, В.Дядинюка, Ф.Красицького, О.Кульчицької, Ю.Мага-

левського, Г.Нарбуга, О.Новаківського, М.Сосенка, П.Холодного та ін., а також 4,5 тис. історичних книг та 2 ящика музейної зброї, перевезли до Львівської бібліотеки АН УРСР “для знищення націоналістичних антирадянських експонатів”⁹². Все, що могло горіти, було спалено в печах, а скульптури потовчено молотами й вивезено за межі міста. Свідки тих подій згадували, що частина творів мистецтва “була розкрадена, розійшлася по приватних збірках”⁹³. Підтвердженням цьому стала наступна подія. Ще з 1921 р. у музеї зберігалася картина Ю.Магалецького “Портрет Івана Огієнка” (1920), яку він разом з іншими своїми 40 роботами, особисто передав до музею. В 1950-ті р., від вилучення з музейних фондів “ідеологічно шкідливих творів”, постраждала й мистецька спадщина Ю.Магалецького⁹⁴. В 1996 р. до музею звернулася онука І.Огієнка – А.Марушенко за консультацією щодо мистецької вартості роботи “Портрет Івана Огієнка”, яку їй було запропоновано придбати. На щастя, проведені заходи сприяли тому, що ця картина в 2000 р. повернулася до музейних фондів⁹⁵.

За свої заслуги перед партією, В.Любчик, ім’я якого “увійшло в історію мистецтва советської України, як художника історичного жанру, майстра портрету”⁹⁶, але більш відомого як “варвара українського мистецтва”, “був іменований професором” славної мистецької школи⁹⁷ – професором кафедри живопису Львівського інституту декоративно-прикладного мистецтва. Так советська влада оцінила заслуги тодішнього заступника директора музею, “далекого від музейної роботи, художника”, який з рабською запопадливістю “виконував завдання із виявлення “націоналістичних” та “формалістичних” творів мистецтва і подальшим їх знищенням”⁹⁸. До речі, С.Гординський зауважує, що знищення творів П.Холодного та інших згаданих мистців, сталося вже після того, як СРСР підписав статут Міжнародної Конвенції для Охорони Мистецьких Пам’яток. Очевидно, що ці зобов’язання Москви, як пише світової величини мистецтвознавець, України “не стосувалися, її культурне добро було здане на ласку варварів”, таких “художників-яничарів”, як Любчик. Про те як він нищив твори П.Холодного та інших митців, розповідає вірш знаного львівського поета і прозаїка Ігоря Калинця⁹⁹, одного з чільних представників “пізньоміжвоєнної” генерації і дисидентсько-самвидавного руху, політв’язня, почесного доктора Львівського національного університету ім. І.Франка, лауреата премії ім. І.Франка (Чикаго, 1977), премії ім. В.Стуса (1992) та Державної премії України ім. Т.Шевченка (1992)¹⁰⁰.

Викриттю ганебного злочину большевицької влади проти української культури сприяв його величність “випадок”. Так, у грудні 1955 р. до музею звернувся знаний український художник В.Перебийніс, який на той час мешкав у Лондоні, щодо повернення колекції його творів, які ще перед початком Другої світової війни, виставлялися на його персональній виставці у Львові і були застраховані французькою фірмою на 34.770 франків золотом. Розголос сприяв тому, що було розшукано вцілілими 99 пам’яток, які в 1956 р. повернули до музею. Крім того, 195 художніх творів та рідкісних друкованих видань були

виявлені у заступника директора музею В.Любчика, якого в червні 1957 р. заарештували. На суді він визнав себе винним лише в тому, що вчасно не повернув речі до музею, за що й отримав 10 років виправних таборів із позбавленням прав та конфіскацією майна¹⁰¹. Але, про лицемірство совєтського судового процесу свідчить той факт, що В.Любчик жодного дня покарання не відбув, а продовжував працювати в Інституті прикладного та декоративного мистецтва¹⁰². 27 вересня 1957 р. Верховний суд УРСР розглядаючи його справу і враховуючи його успіхи в боротьбі з “українським буржуазним націоналізмом”, визнав, що він не мав намірів присвоїти взяті ним цінні літературу і експонати музею, а лише “забув” своєчасно повернути їх, й тому скасував вирок Львівського обласного суду і негайно звільнив його з-під варті¹⁰³. Так були покарані ті, хто нищив українську культури, на жаль, це продовжується й досі.

Загалом же, С.Гординський, розглядаючи причини знищення творів українських митців у Львові, зауважує, що це “була не якась антисовєтська тематика, тільки яскраво українське і модерне їх опрацювання, висока мистецька культура і відхилення від реалізму”, яке “не погоджувалося з совєтським соцреалізмом”, який в Україні, “набрав своєрідних і провінційних рис у малоросійському хамуватому виданні”. Далі він зазначає, що “комуністичні кадри України”, на противагу до їх російських товаришів, “ніколи не блистіли культурою”. Адже, як вказує мистецтвознавець, російські комуністи “зуміли оцінити, зберегти і винести на світовий форум великі твори російської іконографії і модерного мистецтва” початку ХХ ст., яке “довгий час було заборонене партією”. Картина “Ой у полі жито...”, на думку С.Гординського, “була не лише одним з найкращих мистецьких творів Холодного, але й одним з найкращих в усьому українському мистецтві. Нічого подібного навіть у приближенні не створило мистецтво совєтське, яке не раз заторкало подібну тему”. На жаль, пише мистецтвознавець, “ледве чи існує навіть оригінальне фото тієї картини”, адже “лиха репродукція”, що знаходиться в каталогі посмертної виставки П.Холодного (Львів, 1931), “дає тільки далеке уявлення про цей незвичайний твір українського мистецтва, знищений представниками такої рідного, українського безкультур’я і дикунства”, виплеканого більш як 300-річною українською бездержавністю¹⁰⁴. Акт вандалізму та наруги над збірками Національного музею, в т.ч. над працями Петра Холодного, став “яскравим проявом ставлення сталінського режиму до української історії та культури”¹⁰⁵.

Нині твори “наскрізь оригінального мистця” Петра Івановича Холодного старшого, що зробив значний особистий внесок у творення системи національних культурних і духовних цінностей, розвій української культури, освіти і мистецтва, що “йшов своєю індивідуальною дорогою та створив цілу добу в розвитку українського сучасного мистецтва, зі своєрідним стилем в малярстві монументальному, вітражовому, краєвиді і графіці”¹⁰⁶, ставши одним із засновників в образотворчому мистецтві українського національного стилю, який отримав назву “неовізантинізму”, частково зберігаються в музеях

світу та України, зокрема в Києві і Львові, в приватних збірках. Через ідеологічну заангажованість в советській Україні його ім'я і творча спадщина перебували під забороною, що призвело до вилучення його творів із духовних надбань українського народу. Але сьогодні, через багато десятиліть, його творчий і духовний спадок повертається. Хоча нам ще багато необхідно зробити для повноцінного і ґрунтовного осягнення його мистецьких здобутків, його величчя як митця.

Примітки:

1. Січинський, В. Петро Холодний старший. З нагоди 25-річчя з дня смерти / Володимир Січинський // Свобода (Нью Йорк). – 1956. – Ч. 19. – 1 лютого. – С. 3.
2. Голубець, М. Петро Холодний / М. Голубець // Визволення (Львів). – 1921. – № 5/8. – С.161–167.
3. Каміненко, В. [псевдо В. Січинського]. Весняна виставка малярства: Від нашого львівського кореспондента / В. Каміненко // Українська трибуна. – 1921. – 25 травня. – С. 4.
4. Сірополко, С. Невіджалована втрата (Пам'яті П.Холодного) / С. Сірополко // Календар-альманах “Дніпро”. – Львів, 1931. – С. 90; Його ж. Петро Холодний як педагог і освітній діяч / С. Сірополко. – Львів, 1931. – 20 с.
5. Петро Іванович Холодний (1876–1930): Матеріали до біобібліографічного покажчика / Укладачі: С. Костюк, О. Держко. – Львів, 1996. – 46 с.
6. Куриленко, Г. О. Державна та культурно-освітня діяльність П.І.Холодного в м.Тарнові (1920–1921 рр.) / Г. О. Куриленко // Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11029.html>
7. Даниленко, В. М. В ім'я України. Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.) / В. М. Даниленко, О. М. Завальнюк, Г. О. Куриленко, Ю. В. Телячий. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2006. – 206 с.
8. Петро Іванович Холодний (1876–1930 рр.). Життя в ім'я України: збірник статей і повідомлень за матеріалами Всеукраїнського круглого столу (14–15 грудня 2006 р., Кам'янець-Подільський державний університет). – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. – 228 с.
9. Січинський, В. Петро Холодний...
10. Левченко, С. Історія однієї картини (“Ой у полі жито...” – картина мистця Петра Холодного, старшого) / Стефанія Левченко // Свобода (Нью Йорк). – 1975. – Ч. 151. – 14 серпня. – С. 2.
11. Гординський, С. Жертва советського варварства (Про образ Петра Холодного “Ой у полі жито...”) / С. Гординський // Свобода (Нью Йорк). – 1975. – Ч. 156. – 21 серпня. – С. 2.
12. Батіг, М. Білі сторінки в історії Національного музею у Львові / М. Батіг // Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – № 2 (7). – С. 7-9.
13. Маньковська, Р. Знищення музейних збірок в УРСР у післявоєнний період (друга половина 1940-х – 1950-х рр.) / Руслана Маньковська // Режим доступу: http://histans.com/JournALL/histname/histname_2011_37/13.pdf
14. Січинський, В. Петро Холодний...
15. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки пр. / вступ.

ст. і впорядкув. Михайла Драгана. — Львів : Накладом ком., 1931 (3 друк. Вид. Спілки “Діло”). — С. 6.

16. Холодний Петро Іванович // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
17. Січинський, В. Зазначена праця...
18. Там само.
19. Левченко, С. Зазначена праця...
20. Там само.
21. Там само.
22. Полковник Олександр Шаповал // Режим доступу: <http://www.ukrainians-world.org.ua/ukr/peoples/0910c25863492491/>
23. Левченко, С. Зазначена праця...
24. Куриленко, Г. О. Державна та культурно-освітня діяльність...
25. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.1868, оп.1, спр.3, арк.1.
26. Каміненко, В. Зазначена праця...
27. Наріжний, С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (Матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої) / С. Наріжний. — К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1999. — С. 89.
28. Петро Іванович Холодний (1876–1930): Матеріали до біобібліографічного покажчика / Укладачі: С. Костюк, О. Держко. — Львів, 1996. — С. 7.
29. Там само. — С. 12.
30. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки... — С. 12-13.
31. Національний художній музей України у м.Києві. — Інв. № KB-18105; ЖС-2367-Д.
32. Січинський, В. Зазначена праця...
33. Холодний Петро Іванович...
34. Каталог втрачених експонатів Національного музею у Львові [Текст] / Національний музей (Львів) ; авт.-упоряд. В. Арофікін, Д. Посацька. — К. : [б.в.] ; Львів : [б.в.], 1996. — С. 39.
35. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки... — С. 13-14.
36. Січинський, В. Зазначена праця...
37. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки... — С. 12-13.
38. Петро Іванович Холодний (1876–1930): Матеріали... — С. 7.
39. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки... — С. 12.
40. Холодная, М. П. Исидор Григорьевич Фрих-Хар. Выставка прижизненных. Государственная Третьяковская галерея / Мария Петровна Холодная. — М.: ПО “Совинтервод”, 1994. — С. 13.
41. Петро Іванович Холодний (1876–1930): Матеріали... — С. 7.
42. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки... — С. 13-14.
43. Січинський, В. Зазначена праця...
44. Петро Іванович Холодний (1876–1930): Матеріали... — С. 11.
45. Голубець, М. Зазначена праця...
46. Петро Іванович Холодний (1876–1930): Матеріали... — С. 14.
47. ЦДАВО України, ф.3696, оп.2, спр.60, арк.29.
48. Сірополко, С. Невіджалована втрата...

49. Гординський, С. Зазначена праця...
50. Січинський, В. Зазначена праця...
51. Левченко, С. Зазначена праця...
52. Гординський, С. Зазначена праця...
53. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки... – С. 12.
54. Гординський, С. Зазначена праця...
55. Січинський, В. Зазначена праця...
56. “Ой у полі жито...” (Українська народна пісня) // Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. / Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 9. – С. 279-280.
57. Сірополко, С. Петро Холодний як педагог...
58. Січинський, В. Зазначена праця...
59. Наріжний, С. Українська еміграція... – С. 89.
60. ЦДАВО України, ф.1868, оп.1, спр.1, арк.1-13.
61. Левченко, С. Зазначена праця...
62. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки... – С. 7.
63. Січинський, В. Зазначена праця...
64. Петро Іванович Холодний, 1876–1930 : кат. посмерт. виставки... – С. 8.
65. Каталог втрачених експонатів... – С. 39.
66. Левченко, С. Зазначена праця...
67. Січинський, В. Зазначена праця...
68. Там само.
69. Холодний Петро Іванович...
70. Січинський, В. Зазначена праця...
71. Там само.
72. Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького // Режим доступу: http://www.histans.com/index.php?termin=Natsionalnyj_Lvovi
73. Холодний Петро Іванович...
74. Маньковська, Р. Знищення музейних збірок... – С. 208.
75. Бадяк, В. В опалі режиму / В. Бадяк // Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – № 2 (7). – С. 35-38.
76. Гординський, С. Зазначена праця...
77. Левченко, С. Зазначена праця...
78. Січинський, В. Зазначена праця...
79. Гординський, С. Зазначена праця...
80. Сотн[ик] Мирон Луцький // Режим доступу: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2008/12/blog-post_18.html
81. Сільський господар // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
82. Сотн[ик] Мирон Луцький...
83. Гординський, С. Зазначена праця...
84. Щоденник Національного музею у м.Львові (1939 р.). – Запис 482 від 5/10.
85. Гординський, С. Зазначена праця...
86. Там само.
87. Батіг, М. Білі сторінки в історії...
88. Одинець, М. Що пропагують львівські музеї / М. Одинець // Правда. – 1951. – 13 вересня.

89. Маньковська, Р. Знищення музейних збірок... – С. 207-208.
90. Вандали в музеї // Жовтень. – 1989. – № 4. – С. 83.
91. Культурне життя в Україні. Західні землі. Док. і матер. 1953–1966. – Львів, 1996. – Т. 2. – С. 867-868.
92. Вандали в музеї... – С. 83.
93. Батіг, М. З історії музею. Минувле / М. Батіг // Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – № 1 (6). – С. 25.
94. Маньковська, Р. Знищення музейних збірок... – С. 213.
95. Посацька, Д. З історії фондів музею / Д. Посацька // Літопис Національного музею у Львові. – 2000. – № 2 (7). – С. 53.
96. Любчик Василий Алексеевич (*27.01.1913 – †02.02.1987) // Режим доступу: <http://artru.info/ar/86/>
97. Гординський, С. Зазначена праця...
98. Маньковська, Р. Знищення музейних збірок... – С. 208.
99. Гординський, С. Зазначена праця...
100. Калинець Ігор Миронович // Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
101. Маньковська, Р. Знищення музейних збірок... – С. 210.
102. Батіг, М. З історії музею... – С. 26-27.
103. Культурне життя в Україні... – С. 503-506.
104. Гординський, С. Зазначена праця...
105. Маньковська, Р. Знищення музейних збірок... – С. 211.
106. Січинський, В. Зазначена праця...

Резюме

В статті на основі новонайдених робіт В.Сичинського, С.Левченко, С.Гордынського та ін., розкрито творчу діяльність відомого українського державного та громадського діяча, педагога та художника Петра Івановича Холодного та історію створення та знищення його відомої картини “Ой у полі жито...”.

Ключові слова: картина “Ой у полі жито”, художник, Петр Холодный, А.Шаповал, В.Сичинський, С.Левченко, С.Гордынський, Полонное, Каменец-Подольський, Тарнов, Львов.

Одержано 5 квітня 2012 року